

DOI: 10.32347/2786-7269.2024.9.436-450

УДК 351.378:316.28

к. філос. н., доцент **Павлов Ю.В.**,
yuripavlov@knu.ua, ORCID: 0000-0002-8390-785X,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГУМАНІСТИЧНА СКЛАДОВА ОСВІТНІХ КОМПЕТЕНЦІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досліджено вплив воєнних конфліктів на освітні процеси та роль гуманістичних компетенцій у підтримці моральних та соціальних цінностей. Сформовано ключові освітні компетенції, що є необхідними в умовах війни, включаючи психологічну стійкість, критичне мислення, адаптивність та навички співпраці. Такі компетенції допомагають учасникам освітнього процесу зберігати емоційну рівновагу та адаптуватися до нових реалій. Оцінено перспективність і ефективність дистанційного навчання та цифрових технологій як інструментів підтримки навчального процесу в умовах війни, а також їх роль у формуванні гуманістичних цінностей. Було розроблено практичні рекомендації для педагогів та освітніх інституцій щодо впровадження гуманістичних підходів до навчання, зокрема інклюзивного підходу, психологічної підтримки учнів та створення безпечного освітнього середовища для збереження цінностей гуманізму в кризових умовах.

Ключові слова: система освіти; освітні компетенції; гуманізація освіти; педагогічний вплив; творчий потенціал; військовий конфлікт.

Постановка проблеми. В умовах сучасних воєнних конфліктів, які мають значні соціальні, економічні та культурні наслідки, особливої уваги заслуговує питання критичного оцінювання впливу війни на освіту і сам освітній процес. Освіта виступає не лише як інструмент передачі знань, але й як засіб формування особистісних та соціальних компетенцій, які дозволяють людині зберігати моральну стійкість та емоційну рівновагу у кризових ситуаціях.

Війна та її наслідки створюють надскладні умови, в яких освітній процес є особливо вразливим через руйнування інфраструктури, переміщення населення та психологічні травми населення. В подібних умовах починає стрімко зростати значення виховання у молодого покоління компетенцій, що сприятимуть моральній стійкості, здатності до емпатії та підтримки один одного. Ці аспекти набувають цінності саме в період, коли соціальна та культурна згуртованість набувають стратегічного значення для відновлення після військового конфлікту та запобігання соціальній деградації. Отже,

дослідження гуманістичної складової освітніх компетенцій у воєнний час є без перебільшення вкрай цінним для подальшого розвитку освітніх стратегій, що сприяють не лише інтелектуальному, а й моральному вихованню особистості, здатної будувати гуманістичне і зріле суспільство у післявоєнний період.

Актуальність дослідження гуманістичної складової освітніх компетенцій продиктована негайною потребою переосмислення ролі системи освіти в умовах воєнного стану, бо власне самі освітні інституції змушені адаптувати свої підходи до навчання з огляду на нові виклики, включаючи забезпечення психологічної підтримки, розвиток емоційного інтелекту та виховання громадянської відповідальності. В такі періоди визначальним фактором стає не лише сам процес академічного навчання, але і формування гуманістичних цінностей в суспільстві і особливо у освітньому середовищі. Це такі цінності як співчуття, взаємодопомога та толерантність, які стають основою для підтримки суспільної єдності та психо-емоційної стабільності.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що нині з особливою силою в науковому середовищі актуалізується комплекс питань і проблем, пов'язаних з впливом воєнних конфліктів на освітні процеси, зокрема, досліджується, як війна знижує доступ до якісної освіти, порушує навчальні процеси та збільшує психоемоційні проблеми їх учасників (Горна М.О., Пронь Н.Б., 2022), констатується, що війна не лише призводить до фізичної дезінтеграції освітньої інфраструктури, але й створює психосоціальні травми, які глибоко впливають на здатність до навчання. Логічно, що саме тому в умовах воєнного конфлікту перш за все необхідно зосереджуватися на психосоціальній підтримці учнів, а також на розвитку в них компетенцій, що допоможуть їм справлятися з травматичними ситуаціями (Шкарлет С.М., 2022). Гуманістичний підхід до освіти стає одним із ключових факторів збереження навчальних процесів.

Сучасні дослідження зосереджуються на розробці освітніх компетенцій, що включають моральні та етичні цінності, необхідні для виживання в умовах криз. Згідно з деякими розробками в цьому напрямку (Толок Д.В, 2022; Шевчук Г.С., 2022), освіта повинна сприяти розвитку критичного мислення, яке дозволяє учасникам освітнього процесу оцінювати навколишню дійсність та робити моральні вибори навіть у складних умовах. Цей підхід стає основою для формування їх гуманістичних компетенцій в умовах війни, оскільки вони мають розвивати здатність до самостійного мислення та вирішення моральних дилем. Важливим елементом таких компетенцій є розвиток емоційного інтелекту, який дозволяє їм керувати своїми емоціями, розуміти емоції інших і взаємодіяти на основі емпатії та співчуття. В роботах таких дослідників (Когут У., Сікора О., Вдовичин Т., 2022), відзначається, що емоційний інтелект є

важливою складовою успішного навчання і здатності долати стресові ситуації, що є особливо актуальним під час воєнних дій.

Гуманізація освітнього середовища в умовах війни вимагає переосмислення традиційних педагогічних підходів. Важливим аспектом цього процесу є створення безпечного, інклюзивного простору, де кожен учень чи студент може отримати підтримку та відчувати свою цінність. Дослідження закордонних теоретиків (Такетт, Маллінз-Світт, 2021) показують, що створення таких умов сприяє не лише академічному успіху, але й розвитку моральних цінностей, таких як толерантність і взаємоповага. Інтеграція гуманістичних принципів в освітні програми стає необхідністю для адаптації учнів до реалій воєнного часу. Як зазначають (Мороз Л.І., Сафін О.Д., 2022), освіта повинна підготувати учнів до активної участі в суспільному житті, включаючи роботу з моральними дилемами, розвиток співчуття та здатність до соціальної інтеграції в умовах кризи.

Метою статті є оцінка ступеня впливу гуманістичних цінностей на формування освітніх компетенцій під тиском воєнного стану. **Завдання** дослідження: визначити ключові гуманістичні цінності, що впливають на формування освітніх компетенцій в умовах кризи; дослідити вплив воєнних конфліктів на освітній процес та психоемоційний стан учасників освітньої діяльності; розробити практичні рекомендації по впровадженню гуманістичних підходів у навчальний процес, які направлені на підтримку психологічної стійкості та соціальної інтеграції учнів.

Методологічна база дослідження. В роботі було використано метод системного аналізу з метою проведення дослідження особливостей освітнього процесу в умовах воєнного стану як складної системи, яка формується з взаємопов'язаних елементів: учнів, педагогів, навчальних закладів, соціальних інститутів та державної політики. Використано метод логіки дослідження для структурування процесу наукового пошуку і побудови послідовності дослідження гуманістичних компетенцій в умовах війни на основі причинно-наслідкових зв'язків. Метод комплексного поєднання було взято для вивчення гуманістичної складової освітніх компетенцій. Цей метод поєднує різні дослідницькі перспективи та методи для отримання цілісної картини, що враховує як теоретичні аспекти, так і практичний досвід застосування гуманістичних підходів в освітньому середовищі під час війни.

Основна частина. Гуманістичний підхід до освіти має довгу історію розвитку, починаючи від класичних філософських концепцій Сократа та Платона до сучасних педагогічних теорій і ми констатуємо, що в атмосфері воєнного конфлікту вказаний підхід набуватиме нової актуальності, оскільки освіта повинна не лише забезпечувати академічні знання, але й формувати

моральні та соціальні компетенції, необхідні для виживання в подібних кризових умовах. Гуманістичні цінності в системі освіти набувають визначальної ролі і значення для розбудови відповідального, співчутливого та свідомого громадянина, здатного сприяти розвитку суспільства. Основними складовими гуманістичного підходу є рівність, повага до особистості та свобода самовираження, які визначають не лише педагогічні принципи, але й етичні норми, на яких базується парна взаємодія «педагог-учень», «учень-учень» (Марусяк, 2022: 137).

Така складова як рівність визначається, без перебільшення, фундаментальною гуманістичною цінністю, яка може забезпечити кожній людині рівні можливості для отримання освіти, незалежно від її соціального походження, статі, етнічної приналежності або фізичних обмежень. Освіта має забезпечувати доступ до знань усім на рівних умовах, створюючи справедливе та інклюзивне середовище для особистісного сталого розвитку і формування гуманістичних компетенцій. Слід зазначити, що сама рівність в освітньому середовищі часто залишається проблемою, оскільки соціальні й економічні фактори часто обмежують можливості окремих груп населення (Pietsch, Tulowitzki, Cramer, 2022). Для подолання цих бар'єрів слід орієнтуватися на імплементацію сучасних інклюзивних методик і практик, які можуть гарантувати вільний доступ до освіти для всіх, зокрема для «людей війни», людей з особливими потребами або тих, хто зазнав соціальних утисків.

Повага до особистості в освіті, визначається своєю необхідністю і наріжним аспектом моделі гуманістичної освіти. Цей аспект передбачає визнання унікальності та неповторності кожного учня, він має право на власні переконання, думки, відчуття та потреби, і завдання освіти полягає в тому, щоб підтримати цей індивідуальний розвиток, надаючи можливості для самореалізації та самопізнання (Горна, Пронь, 2022).

Повага до особистості в освітньому процесі в умовах війни може виражатися через виділений індивідуальний підхід до навчання. Такий підхід, це перш за все освітні відносини, в яких педагоги мають враховувати різні потреби учнів, їхній стиль навчання, темп засвоєння матеріалу та інші особливості. Замість того, щоб оцінювати учнів за одними і тими ж стандартами, доцільно справедливо і постійно заохочувати їхній розвиток на основі індивідуальних досягнень та прогресу в опануванні освітньої програми. Ці твердження сприяють подальшому формуванню відчуття власної цінності та самоповаги, і для воєнного часу така гуманітарна складова є метою забезпечення освітнього процесу. Констатуємо, що учні, до яких педагоги ставляться з професійною повагою, розвивають внутрішню мотивацію до навчання та прагнення до особистісного зростання. В умовах військового часу

повага до особистості також сприяє створенню позитивного емоційного клімату в академічній групі (класі), що дає прогрес гуманізації відносин між учнями та педагогами (Шевчук, 2022: 747).

Свобода самовираження постулюється в системі гуманістичних цінностей важливою і доцільною через те, що, кожен учень повинен мати можливість висловлювати свої думки, почуття та ідеї без страху бути засудженим. Її ми можемо визначити як фактор сприяння інтелектуальному і емоційному розвитку учнів. Тиск війни бачиться тоді, коли учні не можуть вільно ділитися своїми поглядами та отримувати підтримку у своїх творчих починаннях, вони не відчують себе впевненими у власних силах. Гуманізація процесу самовираження, здатність сформувати відповідальність за власні ідеї та готовність відстоювати свою точку зору є важливим аспектом соціальної стабільності. У воєнний час свобода самовираження також вимагає відповідальності з боку педагогів, які повинні створювати безпечне середовище для вільного обміну думками. Це середовище має бути принципово позбавленим дискримінації, насильства чи переслідування, що дозволить учням відчувати себе вільно у навчальній комунікації.

Воєнні конфлікти та їхні наслідки має глибокий і багатогранний вплив на всі аспекти суспільного життя, і освіта не є винятком. Навчальні заклади стають першими об'єктами дестабілізації, оскільки втрачають доступ до необхідних ресурсів, навчальних приміщень, а також стикаються з проблемами безпеки. В умовах воєнного стану освітні процеси суттєво ускладнюються через переміщення населення, відсутність стабільних умов для навчання та психологічні травми як у студентів, так і у педагогів. Виникає термінова необхідність переходу до дистанційного або змішаного навчання, що вимагає швидкої адаптації до нових умов усіх учасників освітнього процесу.

Одним із основних викликів для освітніх інституцій є забезпечення безперервності навчального процесу, через що школи та університети змушені швидко адаптувати навчальні програми, враховуючи обмеженість часу та ресурсів, а також змінювати форми викладання на цифрові платформи, що стає єдиним можливим шляхом підтримки зв'язку між учасниками освітнього процесу (Шевчук, 2022: 7-8). Однак, таке навчання в умовах війни не може повністю забезпечити повноцінний освітній досвід, що ставить під загрозу розвиток учнів та студентів.

В умовах воєнного стану змінюються пріоритети в освітніх компетенціях, бо поряд зі традиційними академічними знаннями, все більше уваги приділяється розвитку психологічної стійкості, критичного мислення, адаптивності та здатності до самоорганізації. Ключовими освітніми компетенціями у цей період стають навички виживання та швидкого

реагування на виклики, що виникають у зв'язку з невизначеністю та нестабільністю. Для цього необхідно:

1. Психологічна стійкість, як здатність підтримувати емоційну рівновагу в умовах стресу та нестабільності. Для учнів і студентів це надзвичайно важлива компетенція, яка дозволяє зберегти ефективність у навчанні та підтримувати особистий розвиток у надскладних умовах військового конфлікту (Когут, Сікора, Вдовичин, 2022).

2. Критичне мислення як вміння аналізувати інформацію, відрізнити правдиві факти від дезінформації, яка часто поширюється під час конфліктів, що надає можливостей до формування свідомих громадян, здатних приймати відповідальні рішення в умовах війни.

3. Адаптивність та гнучкість як здатність швидко змінювати стратегії навчання та діяльності, відповідно до нових умов. Студенти повинні бути готові до переходу на дистанційні форми навчання або до змін у форматі екзаменів і заліків.

4. Навички співпраці через вміння працювати в команді, що особливо важливо в умовах загальної кризи. Здатність до колективної роботи допомагає ефективніше вирішувати проблеми, об'єднуючи ресурси та знання.

Гуманістична складова освіти в умовах воєнного стану стає особливо значущою, оскільки вона сприяє збереженню моральних цінностей і людяності в складні часи. Освітні процеси повинні виховувати в учнів не лише знання, а й етичні принципи, які допоможуть подолати трагічні наслідки військового конфлікту. Можна виділити наступні гуманістичні складові освіти (Tackett, Mullins-Sweatt, 2021):

1. Співчуття – здатність розуміти та відчувати емоції інших, виявляти підтримку та співпереживання. Цей компонент гуманістичної освіти, здатний допомогти створити солідарне та дружнє освітнє середовище, особливо в умовах військових конфліктів. Розвиток співчуття в учнів допомагає їм краще розуміти проблеми один одного та підтримувати моральний дух.

2. Взаємодопомога – практичне втілення співчуття, яке полягає в активній підтримці та допомозі одне одному, бо саме в освітньому середовищі це проявляється через організацію групової роботи, де учні можуть спільно долати труднощі, а також через ініціативи волонтерства та громадських проєктів, спрямованих на допомогу потерпілим від війни.

3. Толерантність – прийняття різноманітності та повага до інших культур, точок зору та способів життя. В умовах воєнного конфлікту толерантність стає особливо актуальною, оскільки сприяє подоланню ворожнечі та дискримінації і всі навчальні заклади можуть активно посприяти формуванню толерантності

через інклюзивні підходи до освіти та підтримку міжкультурного діалогу (Мороз, Сафін, 2022).

4. Психологічна стійкість у період воєнного конфлікту є ключовою умовою збереження життєздатності освітнього процесу. Війна створює численні виклики для учасників освіти: учнів, студентів та педагогів, які стикаються з постійним стресом, страхом за власну безпеку, втратами та вимушеним переміщенням. Психологічна стійкість допомагає адаптуватися до цих складних умов, дозволяючи підтримувати здатність до навчання та викладання в кризовій ситуації.

Навчальні заклади в умовах війни мають направляти свої зусилля не лише на забезпечення процесу передачі знань, але й сприяти формуванню стійкості до стресових ситуацій. Така модель поведінки вже передбачає надання психологічної допомоги, створення безпечного емоційного середовища та впровадження програм з емоційного виховання. Психологічна стійкість допомагає суб'єктам освітнього процесу долати травматичні події, залишатися зосередженими на навчальних цілях та підтримувати мотивацію, незважаючи на екстремальні умови (Топузов, 2023: 112).

Емоційний інтелект (ЕІ) відіграє критичну роль у здатності людини розуміти, виражати та регулювати власні емоції, а також у вміннях співпереживати іншим. У воєнних умовах розвиток ЕІ стає важливим як для учнів, так і для педагогів. Учні, які навчаються розуміти свої емоції та контролювати їх, здатні легше адаптуватися до стресових обставин, таких як розлука з рідними чи руйнування соціального середовища. Педагоги ж, маючи високий рівень емоційного інтелекту, можуть краще реагувати на емоційні потреби своїх учнів, надавати підтримку та створювати позитивну атмосферу в класі, навіть в умовах конфлікту.

Розвитку емоційного інтелекту в школах та університетах можна досягати через впровадження програм соціально-емоційного навчання, які спрямовані на навчання учнів навичок самоусвідомлення, саморегуляції, емпатії та ефективної комунікації. Для педагогів важливими є тренінги з управління емоційним кліматом у класі (аудиторії), розуміння ознак стресу у учнів та надання емоційної підтримки. Гуманістичний підхід до освіти базується на визнанні цінності кожної людини, її індивідуальних потреб та можливостей. У воєнних умовах подібний підхід стає дійсно актуальним, оскільки може допомогти учасникам освітнього процесу подолати травми та стрес, вміти зберігати при цьому людяність та власну гідність. Почуття й емоції дозволяють подолати деструктивні основи буття, утверджують взаємозв'язок живого й неживого, майбутнього і нинішнього, тілесного й душевного, одиничного і загального, зовнішнього та внутрішнього, суб'єктивного й об'єктивного. Вони безумовно

впливають на формування гуманістичних орієнтирів в умовах кризових ситуацій. (Турчин, 2014: 119).

Війна ставить перед освітніми закладами серйозні виклики, які вимагають швидкої адаптації та пошуку нових підходів для підтримки освітнього процесу. Один із них – забезпечення безперервності навчального процесу, що потребує швидкого впровадження гнучких навчальних моделей, що враховують різні рівні доступу до освітніх ресурсів. Педагоги змушені пристосовуватися до умов дистанційного навчання, яке стало новою реальністю для багатьох шкіл і університетів, а також розвивати нові форми взаємодії зі студентами, враховуючи їхню психологічну вразливість в умовах війни. Особлива увага приділяється забезпеченню психосоціальної підтримки учнів і студентів, що постраждали від війни, що підкреслює важливість гуманістичного підходу до освіти (Курінний, 2022: 300-301).

Дистанційне навчання та цифрові технології стали незамінними інструментами в умовах воєнного стану, вони здатні забезпечити повний доступ до навчальних ресурсів навіть тоді, коли фізичне відвідування шкіл та університетів є неможливим або небезпечним. Однак дистанційне навчання також потребує впровадження нових підходів, які можуть гарантувати підтримку для розвитку гуманістичної складової освіти. Цифрові платформи відкривають можливості для створення навчальних середовищ, що має активно і системно сприяти особистісному розвитку та підтримці учнів на емоційному рівні. Наприклад, інтерактивні інструменти, такі як форуми, онлайн-дискусії, відеозустрічі, сприяють формуванню відчуття спільності серед учнів та педагогів, навіть на відстані. Цифрові технології також дозволяють більш індивідуалізовано підходити до потреб кожного учня, створюючи умови для диференційованого навчання та надаючи додаткову підтримку тим, хто її потребує. Водночас, дистанційне навчання ставить нові виклики перед гуманістичними цінностями освіти і важливо забезпечити не лише передачу знань, але й формування емоційної та соціальної стійкості (Бондар-Підгурська, Глебова, 2023: 27-28). Цифрові технології можуть стати платформою для розвитку співпраці та взаємної підтримки серед учнів, що сприятиме формуванню гуманістичного освітнього середовища (Shelukhin, Kupriichuk, Kurylko, Makedon, Chupryna, 2021).

Інклюзивність та безпека освітнього простору є основними принципами гуманізації освіти, особливо у воєнний час, так як створення інклюзивного простору передбачає забезпечення рівного доступу до навчання для всіх учнів, незалежно від їхніх соціальних, фізичних чи психологічних обмежень, зокрема для тих, хто постраждав від війни. Інклюзивний підхід вимагає врахування різних потреб учнів, відбувається забезпечення доступу до навчальних

матеріалів для учнів з інвалідністю, підтримка учнів із психологічними травмами або тих, хто втратив свої домівки через конфлікт. Навчальні заклади повинні бути готові створювати спеціальні умови для таких учнів, включаючи індивідуальні програми навчання та консультації з психологами (Квітко, Хренова, Захаріна, 2024: 7).

Таким чином, створення інклюзивного та безпечного освітнього простору сприяє гуманізації освіти, дозволяючи кожному учню відчувати підтримку та захист у складний період життя і самі гуманістичні компетенції стають основою для підтримки освітнього процесу в умовах війни. Використання практичних інструментів для педагогів та учнів, інноваційні підходи до виховання гуманістичних цінностей, а також активна підтримка громадських та міжнародних організацій забезпечують збереження моральних та етичних стандартів у складний період.

Висновки. Досліджено основні аспекти деструктивного впливу воєнного конфлікту на освітні процеси, зокрема, презентовано, як війна дестабілізує роботу навчальних закладів, призводить до втрати відчуття фізичної безпеки, позбавлення доступу до навчальних ресурсів та навчальних приміщень, а також створює проблеми психологічного характеру для учнів та педагогів, що потребує вимагає швидкої адаптації освітніх інституцій до нових реалій шляхом впровадження гнучких моделей навчання, таких як дистанційне або змішане навчання. Також в статті сформовано ключові гуманістичні компетенції, що є важливими для освітнього процесу в умовах воєнного стану, до яких належать співчуття, взаємодопомога, толерантність, психологічна стійкість і критичне мислення. І компетенції не лише сприяють виживанню в кризових умовах, але й допомагають учням зберігати моральні цінності та емоційну рівновагу, що є важливим аспектом гуманістичної освіти.

Оцінено роль дистанційного навчання та цифрових технологій у підтримці гуманістичних цінностей освіти під час війни. Встановлено, що цифрові платформи сприяють створенню інтерактивних і підтримуючих середовищ для учнів, забезпечуючи доступ до знань та емоційної підтримки. Також розроблено практичні рекомендації для освітян щодо впровадження гуманістичних цінностей у навчальний процес під час війни, що містять конструктивні елементи організації інклюзивних освітніх просторів, надання психологічної допомоги, створення безпечних емоційних середовищ, а також розвиток програм, спрямованих на підвищення емоційної стійкості та саморегуляції в умовах війни.

В цілому можна зробити висновок, що освітні компетенції в умовах воєнного стану значно розширюють свої межі, включаючи не лише традиційні знання та навички, а й важливі гуманістичні цінності, такі як співчуття,

взаємодопомога та толерантність. Формування цих компетенцій сприяє розвитку суспільства, здатного протистояти викликам війни та зберігати людяність навіть у найскладніших умовах. Освіта в умовах конфлікту має не лише передавати знання, а й готувати учнів до моральної відповідальності перед суспільством, що є ключовою передумовою для відновлення миру та стабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар-Підгурська О.В., Глебова А.О. Стан, проблеми та перспективи розвитку цифрової освіти України у воєнний і післявоєнний періоди. Освітня аналітика України. 2023. Вип. 1. С.22–37.
2. Горна М.О., Пронь Н.Б. Навчання під час війни: забезпечення безперервності освітнього процесу в Україні та за її межами. Освітня аналітика України. 2022. Вип. 2. С.112–127.
3. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: метод. рек. / авт. кол.: С.В. Алексєєва та ін.; за заг. ред. О.М. Топузова; упоряд. М.В. Головка; Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Пед. думка, 2023. 188 с.
4. Квітко Н.М., Хренова В.В., Захаріна М.І. Інклюзивне навчання та зменшення кваліфікаційного розриву в умовах війни. Академічні візії. 2024. № 27. С. 1–13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10593719>.
5. Курінний Є.В. Особливості організації освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. №3. С. 297–303. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-297-303.
6. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. Молодь і ринок. 2022. № 6 (204). С. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260171>.
7. Освіта України в умовах воєнного стану: інформ.-аналіт. зб. / [за заг. ред. С. Шкарлета]; М-во освіти і науки України, Ін-т освіт. аналітики. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn.Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>
8. Марусяк Т.С. Освіта в Україні в умовах війни: стан та перспективи. Перспективи. 2022. №3. С.134–140. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.3.18>.
9. Мороз Л.І., Сафін О.Д. Модель розвитку стресостійкості здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. С. 48–53. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.5/08>.
10. Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення: монографія / О. Оржель, М.

Бойченко, О. Петроє, О. Литовченко, К. Трима, Н. Шофолова, Л. Червона, О. Бульвінська; за ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 128 с.

11. Турчин М.Я. Сутність моральних почуттів як регулятивних механізмів життєдіяльності людини. Вісник національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія. 2014. №1. С. 118-121. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2014_1_31.

12. Толок Д.В. Мотивація студентів до навчання в умовах воєнного стану. Наумовські читання: зб. тез доп. учасників XX Всеукр. наук.- метод. конф. здобувачів вищ. освіти та молодих вчених, присвячена 300-річчю з дня народження Г. С. Сковороди. Харків. 2022. С. 358–360.

13. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. Український педагогічний журнал. 2023. №1. С. 5-13. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-5-13>.

14. Шевчук Г. Українська освіта в умовах викликів воєнного часу. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. Вип. 51. С.745-749. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114>.

15. Pietsch M., Tulowitzki P., Cramer C. Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. Journal of Educational Change. 2022. May, 24. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>

16. Shelukhin M., Kupriichuk V., Kyrylko N., Makedon V., Chupryna N. Entrepreneurship Education with the Use of a Cloud-Oriented Educational Environment. International Journal of Entrepreneurship. 2021. Volume 25. Issue 6. URL: <https://www.abacademies.org/articles/entrepreneurship-education-with-the-use-of-a-cloudoriented-educational-environment-11980.html>

17. Tackett J.L., Mullins-Sweatt S.N. Personality and psychopathology. In O.P. John, & R.W. Robins (Eds.), Handbook of personality: Theory and research. The Guilford Press, 2021. pp. 743–754.

Ph.D., associate professor **Yurii Pavlov**,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE HUMANISTIC COMPONENT OF EDUCATIONAL COMPETENCIES UNDER MARTIAL LAW

Today, special attention is paid to the problems of humanistic practice and mechanisms of humanization of society. The objective social significance of humanistic values in the current conditions of the Ukrainian society, the global need for them in society actualises the need to study the peculiarities of their functioning within modern educational practices. It is now of fundamental importance to identify

the forms and aspects of the practical implementation of humanistic regulations in the modern educational space, since it is in the education system that humanistic values and ethical components acquire a decisive role and importance for the formation of a responsible, compassionate and conscious citizen capable of contributing to the development of society under martial law.

The article examines the impact of military conflicts on educational processes and the role of humanistic competencies in maintaining moral and social values. Key educational competencies necessary in wartime conditions are developed, including psychological resilience, critical thinking, adaptability, and cooperative skills. Such competencies help students maintain emotional balance and adapt to new realities. The prospects and effectiveness of distance learning and digital technologies as tools for supporting the educational process in war conditions, as well as their role in the formation of humanistic values, were evaluated. Practical recommendations were developed for teachers and educational institutions regarding the introduction of humanistic approaches to education, in particular, an inclusive approach, psychological support of students, and the creation of a safe educational environment to preserve the values of humanism in crisis conditions.

Key words: education system; educational competencies; humanization of education; pedagogical influence; creative potential; military conflict.

REFERENCES

1. Bondar-Pidhurs'ka, O.V., Hlyebova, A. O. (2023). Stan, problemy ta perspektyvy rozvytku tsyfrovoyi osvity Ukrainy u voyenny i pislyavoyenny periody [The state, problems and prospects of the development of digital education in Ukraine in the war and post-war periods.]. *Osvitnya analityka Ukrainy-Educational analytics of Ukraine*, Vol. 1, 22–37. {in Ukrainian}.
2. Horna, M.O., Pron', N.B. (2022). Navchannya pid chas viyny: zabezpechennya bezperernosti osvith'oho protsesu v Ukraini ta za yiyi mezhamy [Education during war: ensuring the continuity of the educational process in Ukraine and beyond]. *Osvitnya analityka Ukrainy-Educational analytics of Ukraine*, Vol. 2, 112–127. {in Ukrainian}.
3. Topuzov, O.M. (2023). Diahnostyka ta kompensatsiya osvitnikh vtrat u zahal'niy seredniy osviti Ukrainy: metod. rek. [Diagnosis and compensation of educational losses in general secondary education of Ukraine: method. rec.], *In-t pedahohiky NAPN Ukrainy*. Kyiv-Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, Ped. dumka. {in Ukrainian}.
4. Kvitko, N.M., Khrenova, V.V., Zakharina, M.I. (2024). Inklyuzyvne navchannya ta zmenshennya kvalifikatsiynoho rozryvu v umovakh viyny [Inclusive education and reducing the qualification gap in war conditions]. *Akademichni viziyi-Academic visions*, no 27, 1–13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10593719>. {in Ukrainian}.
5. Kurinnyy, Ye.V. (2022). Osoblyvosti orhanizatsiyi osvith'oho protsesu v umovakh voyennoho stanu v Ukraini [Peculiarities of the organization of the educational process in the

conditions of martial law in Ukraine], *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*-Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, no 3, 297–303. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-3-297-303. {in Ukrainian}.

6. Kohut, U., Sikora, O., Vdovychyn, T. (2022). *Vyklyky navchannya ta vykladannya v umovakh viyny* [Challenges of teaching and learning in war conditions]. *Molod' i rynek*-Youth and the market, no 6(204), 83–88. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260171>. {in Ukrainian}.

7. Shkarlet, S. (2022). *Osvita Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu: inform.-analit. zb.* [Education of Ukraine under martial law: informant-analyst. coll.] *M-vo osvity i nauky Ukrayiny, In-t osvit. analityky*. Kyiv-Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute of Education. analysts Kyiv. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> {in Ukrainian}.

8. Marusyak, T.S. (2022). *Osvita v Ukrayini v umovakh viyny: stan ta perspektyvy* [Education in Ukraine in the conditions of war: state and prospects]. *Perspektyvy-Prospects*, no 3, 134–140. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.3.18>. {in Ukrainian}.

9. Moroz, L.I., Safin, O.D. (2022). *Model' rozvytku stresostiykosti здобувачив vyshchoyi osvity v umovakh voyennoho stanu* [Model of development of stress resistance of higher education students under martial law]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho*-Scholarly notes of TNU named after VI Vernadskyi, 48–53. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.5/08>. {in Ukrainian}.

10. Kalashnikova, S., Orzhel', O. (2023). *Polityka ta mekhanizmy realizatsiyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti universytetiv Ukrayiny v umovakh viyny ta pid chas povoyennoho vidnovlennya: monohrafiya* [Policy and mechanisms of social responsibility implementation of universities of Ukraine in the conditions of war and during post-war reconstruction: monograph]. *Instytut vyshchoyi osvity NAPN Ukrayiny*-Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv. {in Ukrainian}.

11. Turchyn M.Ya. *Sutnist moralnykh pochuttiv yak rehuliatyvnykh mekhanizmiv zhyttiedialnosti liudyny. Visnyk natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofii. Kulturolohiia*. 2014. №1. S. 118-121. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2014_1_31 {in Ukrainian}.

12. Tolok, D.V. (2022). *Motyvatsiya studentiv do navchannya v umovakh voyennoho stanu* [Motivation of students to study in the conditions of martial law]. *Naumovs'ki chytannya: zb. tez dop. uchasnykiv XX Vseukr. nauk.- metod. konf. здобувачив vyshch. osvity ta molodykh vchenykh, prysvyachena 300-ricchyu z dnya narodzhennya H.S. Skovorody. Kharkiv*-Naumov's readings: coll. theses add. participants of XX All-Ukrainian science - method. conf. university graduates of education and young scientists, dedicated to the 300th anniversary of the birth of H.S. Skovoroda. Kharkiv, 358–360. {in Ukrainian}.

13. Topuzov, O., Holovko, M., Lokshyna, O. (2023). Osvitni vtraty v period voyennoho stanu: problemy diahnostryky ta kompensatsiyi [Lokshina O. Educational losses during the period of martial law: problems of diagnosis and compensation]. *Ukrayins'kyy pedahohichnyy zhurnal-Ukrainian pedagogical journal*, no 1, 5-13. <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-5-13>. {in Ukrainian}.
14. Shevchuk, H. (2022). *Ukrayins'ka osvita v umovakh vyklykiv voyennoho chasu* [Ukrainian education in the conditions of wartime challenges]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk-Current issues of humanitarian sciences*, Vol. 51, 745-749. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114>. {in Ukrainian}.
15. Pietsch, M., Tulowitzki, P., Cramer, C. (2022). Innovating teaching and instruction in turbulent times: The dynamics of principals' exploration and exploitation activities. *Journal of Educational Change*, May, 24. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10833-022-09458-2>. {in English}.
16. Shelukhin, M., Kupriichuk, V., Kyrylko, N., Makedon, V., Chupryna, N. (2021). Entrepreneurship Education with the Use of a Cloud-Oriented Educational Environment. *International Journal of Entrepreneurship*. Volume 25, Issue 6. Retrieved from: <https://www.abacademies.org/articles/entrepreneurship-education-with-the-use-of-a-cloudoriented-educational-environment-11980.html>. {in English}.
17. Tackett, J.L., & Mullins-Sweatt, S. N. (2021). Personality and psychopathology. In O.P. John, & R. W. Robins (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 743–754). The Guilford Press. {in English}.